

**2017 Σκέψεις με αφορμή τα πεζοποιήματα στο βιβλίο
“Ελεύθερο θέμα” του Νίκου Φωκά (Μανδραγόρας, τχ. 56,
Ιούνιος 2017)**

«Πρόζα κορυφαίων και ανεπανάληπτων βιωμάτων»

Σκέψεις με αφορμή τα πεζοποιημένα στο βιβλίο *Ελεύθερο θέμα* του Νίκου Φωκά

της ΗΡΩΣ ΝΙΚΟΠΟΥΛΟΥ

Από την πρώτη κόλας ποιητική συλλογή του Νίκου Φωκά με τίτλο *Κινήμα από σύγχρονα γεγονότα* (1954) ανάμεσα στα ποιήματα συναντάμε και κάποια μικρά αφηγήματα, τα οποία ο ποιητής ονομάζει πεζοποιημένα, επιλογή που επανέρχεται στοθερά και σε ορισμένες από τις επόμενες συλλογές του. Αρχικά, αισθάνθηκα ομηχανία με τον συγκεκριμένο όρο, πιο πολύ τον θεωρήσα ως μια μικρή αυθαιρεσία του ποιητή, θεωρώντας ότι τα ολιγοσέλιδα αυτά κείμενα θα μπορούσαν κάλλιστα να ονομαστούν διηγήματα, ή αφηγήματα. Όταν ανέτρεξα όμως στον τόμο των δοκιμίων του με τίτλο *Η μοναξιά της ποίησης* και πιο συγκεκριμένα στην «Ποιητική τοποθέτηση» γραμμένη τον Νοέμβριο του 1994, βρήκα την τεκμηριωμένη θέση του Φωκά ως προς την έννοια του πεζοποιημένου. Αυτά και ξεκάθαρα επισημαίνει πως απ' όλες τις σκέψεις των τεκνών μεταξύ τους τον ενδιαφέρει εκείνη της ποίησης με την αρχιτεκτονική, και αντιστοίχως η εσωτερική συνοχή που δημιουργείται από τους αλληλοσυσχετισμούς των νοημάτων, που τελικά οδηγούν στην ισορροπία: και μνημονεύοντας ως δασκάλους του τον Καβάφη, τον Μπωνιλαίρ και τον Τζων Ντον καταλήγει: «...θεωρώ ότι η ποίηση δεν είναι τίποτε άλλο παρά πρόζα, αλλά πρόζα κορυφαίων και ανεπανάληπτων βιωμάτων...».

Στο βιβλίο –το μόνο αποκλειστικά πεζογραφικό– του ποιητή Νίκου Φωκά με τίτλο το *Ελεύθερο θέμα* και διευκρινιστικό υπότιτλο *Πεζοποιημένα*, τα δεκατέσσερα πεζογραφήματα αφηγήματα που το συγκροτούν είναι πρωτοπρόσωπα και θυμίζουν ημερολογιακές σημειώσεις. Τα δεκατρία από αυτά έχουν γραφτεί το διάστημα 1997 έως το 2002, το δέκατο τέταρτο, όπως εμφανίζεται στον τόμο με τον τίτλο «Μέρα με τη μέρα», συσπορίζεται από οκτώ μικρά αφηγημένα πεζοποιημένα που γράφτηκαν σε πολύ προγενέστερο χρόνο, από το 1977 έως το 1982, όπως αναφέρει ο Σταύρος Ζουμπουλάκης στην φιλολογική του επισημείωση. Ήδη ο τίτλος «Ελεύθερο θέμα» αποπνέει νοσταλγία φέρνοντάς μας στο νου το συχνό μαθητικό αίτημα, ιδιαίτερα τις ναυκελικές ανοιχτάτες μέρες. Πράγματα οριστικά από τα κείμενα του τόμου αναφέρονται στην παιδική ηλικία και στηρίζονται σε εντυπωσιακό λεπτός –για την τότε ηλικία του εκάστοτε ήρωα– παρατηρήσεις όπως στο αφηγηματικό «Διπλωσία» και «Ανάγκη».

Στη «Διπλωσία» συντελείται, στο νου ενός εννιάχρονου μαθητή, η συνειδητοποίηση της έννοιας του χρόνου και του ανέκκλητου που συνεπέρχει και κατ' επέκταση η ανάδυση μέσα από αυτόν της υπαρξιακής μοναξιάς: όλα αυτά με αφορμή την ολιγόλεπτη ανομονή του παιδιού μπροστά στην ξύλινη εξώπορτα της οικογενειακής του εστίας, καθώς περιμένει να του ανοίξουν. Οι σκέψεις του παρελθόντος ανακατεύονται με τις αναλύσεις του ενήλικου αφηγητή σε μέγιστο οξειδωμένο και κατασταλάζουν, συνήθως, ως βιωμένη εμπειρία, που το αποτέλεσμά της τον ακολουθεί ακόμη.

Στο αφηγηματικό με τίτλο «Ανάγκη» πάλι ένα μικρό –προσχαλικής ηλικίας– αγόρι έρχεται αντιμέτωπο με μια δραματική προσωπική εμπειρία:

κατά την διάρκεια του καθημερινού περιπάτου με την θεία του προς το πάρκο ενώ εσωτερικά συγκλονίζεται από την συνάντηση και τη θέα ενός περασμένου, αβοήθητου, γέρου ζητιάνου, εξωτερικά παραμένει αποθές. Έτσι η «εσωτερική σύσπωση» με την οποία βιώνει το περιστατικό προκύπτει ισχυρότερη και γίνεται η αιτία για να ανακαλύψει την μεγάλη και οδυνηρή αλήθεια πως «...το μόνο αληθινό πρόσωπο της ζωής, <είναι> το πρόσωπο της Ανάγκης». Τέλος, όταν ο ήρωας-αφηγητής ανασταχάζεται συμβάντα, όπως τα παραπάνω, ως ενήλικας πλέον με αυτοκριτική διάθεση, δοκιμάζοντας μια γενική αποτίμηση των πεπραγμένων της ζωής του, ακόμα και όταν αποδοκιμάζει πολλές από τις πράξεις του, έχει να αντιτάξει «...μπροστά στο θρόνο του Κριτή –αν, εννοείται, υπάρχει–» ως παρηγορητικό αποκούμπι κάποιες πολύτιμες στιγμές σθωδότητας: «...Σε αντιστάθμισμα όμως όλων αυτών μαζί των σθλωδότητων θα έσω να επικαλεστώ ένα και μόνο πράγμα: το στιγματίετο εκείνο της προσχαλικής μου ηλικίας... όταν πριν ανέφρατα βάλω το κουλούρι στο στόμα, ένιωσα τον ανήμπορο σπαραγμό της σθωδότητας στο θέαμα ενός γέρου ζητιάνου, στην ικετευτική του έκφραση, στην στελεόφορη χειρονομία του.»

Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον να προσέξουμε πως στο συγκεκριμένο κείμενο, γραμμένο το 2002, –δηλαδή ένα χρόνο πριν αρρωστήσει ο Νίκος Φωκάς–, ο ήρωας-αφηγητής εξομολογείται πως τον σπασακόλει πολύ το θέμα του θανάτου. Ίσως εκεί σφραγίζεται και η επαναφορά της έννοιας του Κριτή στο τέλος του ίδιου κειμένου: «...μια οδύνη καταδικαστέα για κάποιους επίγειους κριτές [...] κατανοητή παρ' όλα αυτά από τον υπέρτατο Κριτή μου, – ή τουλάχιστον έτσι ελπίζω.» Προκίζοντας εδώ τον ήρωά του για πρώτη φορά με κάποια πιθανότητα πίστης, όρα και ελπίδας.

Στις κατοπινές συνδέσεις που κάνει στο ίδιο πεζό «Ανάγκη» ο αφηγητής καθώς συλλογίζεται εκείνα τα περιστατικά στον παρόντα χρόνο, κατορθώνει παρ' όλη την ανάλυση και την συναισθηματική του αποστοσιοποίηση να διατηρήσει στο ακέραιο την καθαρότητα του τρυφερού πρώτου αισθήματος, όπως συμβαίνει και στο πεζό «Αυτό ή σιδήποτε άλλο», όπου το παιδικό εκείνο αισθήμα επιστρέφει τώρα, όμως, με άλλο πρόσημο στην ενήλικη ζωή ως «... εμπειρία, έστω βαθιά πληγωτική που δυστροπεί από τη φύση της προς την οποιοδήποτε <λογιστική> γλώσσα και υπακούει μάλλον στη μουσική [...] αυτή τη μουσική, την ατομική μας απελπισμένη μουσική [...] που ακούμε σήμερα [...] ως αντιστάθμισμα του χρόνου που πέροσε, αλλά μη μπορώντας να την εξωτερικεύσουμε για να την καταγράψουμε και διασώσουμε, την υπομένουμε σαν καθυστερημένη τιμωρία».

Επιχειρώντας να ομοδοποιήσουμε κάπως τα αφηγηματικά με κριτήριο τη θεματολογία τους μπορούμε να τα κατατάξουμε σε δύο κατηγορίες: σ' αυτά των εσωτερικών παιδικών εμπειριών και αναμνήσεων, για τα οποία ήδη μιλήσαμε και σε εκείνα του εξωτερικού/δημόσιου χώρου

όπως ο «Δραπέτης», το «Αί-σός, Αί-σός», το «Face control», η «Ανισότητα», η «Μικρή Σουίτα» ανήκουν στην πρώτη κατηγορία.

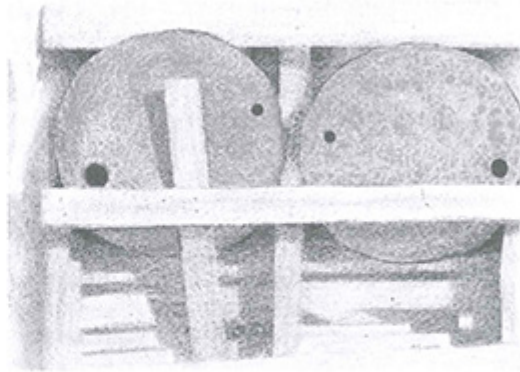
Στη «Μικρή σουίτα» περιγράφεται η δύσκολη κατάσταση μιας πολιτικής ανάκρισης μετά ξυλοδαρμού όταν ταυτοχρόνως από κάπου μακριά ακούγεται το τρυφερό ελπιδοφόρο και λυτρωτικό Όνειρο Αγάπης του Λίστ, επιτονίζοντας με αυτό τον λεπτό τρόπο την αναφασιτικότητα της ζωής. Και ο αφηγητής κλείνει με την τυχαία συνάντησή που έχει μετά από τριάντα χρόνια με έναν –γέροντα, επίσης, πλέον– από τους δόρτες του και την συγκινητική εντέλει ματιά του δαρμένου για όσα σκληρά διαδραματίστηκαν στο παρελθόν. Αντιθέτως στον «Δραπέτη» ο ήρωας-αφηγητής είναι ένας άνθρωπος μοναχικός που μοιάζει εμποδιζόμενος να ζήσει με εσωτερική και εξωτερική αρμονία, καθώς δυσκολεύεται να εκδηλώσει τα συναισθημάτά του και να τα μοιραστεί με τους άλλους λόγω της ψυχικής δυσανεξίας και αγνώστου που του δημιουργεί η αβυσσότητα που τον περιβάλλει, την οποία διαπιστώνει διαρκώς μέσω της εξασκημένης ματιάς του παρατηρητή που διαθέτει. Αλλά και στο «Αί-σός, Αί-σός» η περιγραφή είναι χαρακτηριστική: «Απ' τ' ανοστό παράθυρο φτάνει ως εδώ η βολή μιας Αθήνας δίκως όρια, σαν πελώρια ομορφιά. [...] δημόσια ψέματα, κάκονα νεοελλήνων όμοια με χρηματομικούς αλόγων, [...] δελτία ειδήσεων, δελτία χρηματιστηρίου [...] αναγνώσεις ποιημάτων, οργανωμένος ενθουσιασμός [...] νοουρίσματα κινητών με μοτίβο Μπετόβεν...». Οι μοναχικοί ήρωες του Φωκά δεν φτάνουν στο όριο μιας απρόσπης ελίτ – όπως κάπου αναρωτιέται ένας από τους ήρωές του, απλώς δυσκολεύονται με τον συγκρατισμό, δεν μπορούν να αποδεχτούν την ανάγκη της επιστροφής κοντά στους συγκεκριμένους άλλους: «Η αναγκαστική επιστροφή κοντά στους άλλους, τους σύγχρονούς μου, αλίμονο με ταπεινώνει.»

Παρ' όλα αυτά, αν για μια στιγμή αφεθούμε να ταυτίσουμε τον αφηγητή των κειμένων με τον συγγραφέα Νίκο Φωκά, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως αυτή η θέση του ευαίσθητου, προσεκτικού παρατηρητή εδώ στο εξομολογητικό του μικρά πεζοποίημα –κατ' εξοίρεση και σε αντίθεση με την γενικότερη ποιητική του, δεν του στερεί την τρυφερότητα, που βρίσκει εδώ τρόπο και χώρο να αναβλύσει ανεμπόδιση.

Άρρησ για το τέλος το εννοητικό αφήγημα της συλλογής με τον τίτλο Face control λόγω της θλιβερής του επικαιρότητας, το οποίο δεν αναφέρεται, φυσικά, στη συνήθη πρακτική που ασκείται από αμειβόμενο προσωπικό σε κάποια νυκτερινά κέντρα μαζικής ψυχαγωγίας αλλά σε μια ακόμα κατάπτωση του Δυτικού κόσμου και πολιτισμού όπου η περίπτωση υστερική λατρεία της νεότητας –καθώς και η μίμησή της– καταδυναστεύει μεγάλο κομμάτι της κοινωνίας: στο πεζό «Ανσάτητα» γράφει: «ανοίγοντας την εφημερίδα, βλέπουμε [...] φωτογραφίες [...] ηθοποιών, τραγουδιστών, τηλεπαρουσιαστών, φωτομοντέλων κ.ά [...] όλων φυσικά νέων, με συνείδηση της νεότητας και του σφρίχους [...] συνήθως κρυπτοκινικές, αποπλανητικές εκφράσεις μεγάλης αυταρέσκειας και φιλοζωίας που 'πουλάνε' [...] Είναι φωτογραφίες που υποδηλώνουν κάποια φυσική (ή μήπως –κατά συνέπεια– και πνευματική) ανωτερότητα απέναντι στον κατηφή ανεγνώστη με τα προβλήματα και τους καθημούς του.»

Νέοι σε ηλικία άνθρωποι με κονδροειδείς, αναιδείς, προκλητικούς τρόπους και πληθωρικά ανεγκέφαλη εξωστρέφεια προβάλλουν, κοροϊδεύουν, απωθούν και τελικά ουσιαστικά γκετοποιούν όλους όσους είναι έξω από τις προδιαγραφές της νεότητας, της εξωτερικής ομορφιάς, και της επιφανειακότητας. Και όλα αυτά συμβαίνουν σε δημόσιους χώρους, στην πόλη, στο θέατρο, στο δρόμο, στην παραλία, οπουδήποτε.

Σηλητεύει ο συγγραφέας με γλωσσική οξύτητα, που ξοφνάει σε αντίθεση με το γενικότερο ήμισυ ύψος του, τον φασισμό των συγκεκριμένων συμπεριφορών της νεοεπής ηλικίας και την λαμπερή αλαζονεία της: «Έτσι ο δρόμος, η παραλία, ο χώρος των εκδηλώσεων κ.λ.π., η ζωή

Σωτήρης Σόργκος, Παλιό βερλέ, 2002, ακρυλικό και κάρβουνο σε μουσαμά

γενικά θα απέμεινε νομή και κατοχή των νέων νεοτερταλίων ανθρώπων για να παραγγέλνουν σουβλίκια, μπίρες και ούσκια...», ή αλλιώς «ο νεορός γορίλας» και «το ξανθό σακλοκούδουνο» έχουν την επικυριαρχία του οποιουδήποτε χώρου. Περιγράφει έναν απολύτως επιφανειακό τρόπο ζωής εντοπίζοντας την παντελή έλλειψη της αποδοχής του πόνου και της έννοιας του θανάτου: «έννοιες που η συμφύλιση μαζί τους ωρμάζουν τη σκέψη και εξανθρωπίζουν τη ζωή μας. Και καταδεικνύει τουλάχιστον μια από τις πηγές του πλήρους εξονδραποδισμού: «όταν η ανθρωπινή και η εθνική εξοιπρέπεια ήταν ακόμα ισχυρές και όρθιες, πολύ πριν εισαχθεί στη ζωή μας το MEGA και ο ANTENNA, ο ανθρώπινος πόνος [...] ήταν ίσως το κύριο συστατικό της ζωής...»

Στο δυτικό μοντέλο ζωής όμως δεν χωράει ούτε λύπη, ούτε πόνος, ούτε στοχασμός, ούτε γήρας, ούτε –πόσο μάλλον– θάνατος. Αυτή η άρνηση, η επιλεκτική απομάκρυνση από τον ένα πόλο του δίπολου ζωής/θάνατος, χαρά/λύπη είναι άλλωστε που το καθιστά πιο τρωτό και το οδηγεί στην παρακμή που ζούμε σήμερα. Η σπάθιση όλων των αφηγητών λεγόμενων σκέψιμων και συναισθημάτων είναι ισχυρή και προτείνεται από παντού. Έχουμε φτάσει πλέον στην πλήρη διαστροφή, οι άνθρωποι να διακατέχονται από άγκυρα ευτυχίας, να την αναζητούν εμμονικά με πολλούς ευφάνταστους, πάντοτε επιφανειακούς και επομένως ανεπιτυχείς τρόπους. Στην Ελλάδα της κρίσης τα συμπτώματα της νόσου έχουν αισθητά μειωθεί, λόγω ανωτέρας βίας όμως και όχι λόγω ουσιαστικής συνειδητοποίησης της λάθος οπτικής γωνίας και της μοιαιότητας αυτού του τύπου ευτυχίας. Όσο για τους τηλεοπτικούς μέντορες αυτής της ευτυχίας είναι οι ίδιοι που ως Ισλαί μετατρέπονται σε εκμεταλλευτές της δυστυχίας των άλλων, από την οποία μέσω ανάλογων εξομολογητικών και 'ψυχολογίστικων' εκπομπών πλουτίζουν ασύστολα. Νομίζω, πως θα μπορούσα να φανταστώ την αντίδραση του Νίκου Φωκά μπροστά στο άκρωτα ταπεινωτικό Survivor του Skai.

Ο πνευματικός κόσμος του συγγραφέα αντιστέκεται στο εξωτερικό και το εσωτερικό τοπίο της παρακμής πολύ πριν εκδηλωθεί με τα σημερινά χαρακτηριστικά συμπτώματα. Παρατηρεί τους ανθρώπους στον δημόσιο εξωτερικό χώρο και φτιάχνει το απογοητευτικό πορτρέτο του νεοελληνα με πόνο αλλά χωρίς παραπλανητικές ωραιοποιήσεις. Υπήρχαν τα δείγματα της παρακμής που βιώνουμε ως κοινωνία και τότε –και από πιο πριν– αλλά δεν θέλαμε να ξεβουλευτούμε και να τα δούμε.

Ένα από τα διακριτικά γνωρίσματα της ποιητικής γραφής του Φωκά είναι η διανοητικότητα, ωστόσο στα αφηγήματα αυτού του τόμου έχει παρακωρυφθεί περισσότερος χώρος στο συναίσθημα, χωρίς ποτέ πάντως να εγκαταλείπεται ο λεπτός στοχασμός.

Νέα Σμύρνη 2017 ●